

Na koncu knjige je še seznam podržavljenih in novo ustanovljenih podjetij, ki pa žal nimajo zaporednih števil, tako da je iz tega seznama težje spoznati obseg celotne nacionalizacije oziroma tistega dela, ki je podržaval gospodarska podjetja.

Prinčičevo delo je vsekakor dobrodošlo za spoznavanje nacionalizacije kot enega ključnih ukrepov razvoja družbeno političnih in ekonomskih odnosov po 2. svetovni vojni. Še bolj razumljivo je ob hkratnem branju dokumentov o nacionalizaciji, ki jih je pripravil in izdal v sodelovanju M. Zagradnik (Dokumenti o nacionalizaciji industrijskih podjetij v Slovenskem Primorju in Slovenski Istri) in M. Zupančiča (o problematiki arhivskega gradiva o tej temi). Monografska študija o nacionalizaciji v Sloveniji po 2. svetovni vojni je zato v resnici nadaljevanje izdaje virov z njihovo analitično uporabo. Knjiga, ki je kljub "dnevnopolitičnosti" teme napisana po zakonitostih zgodovinopisja, kljub nekaterim "koketiranjem" z zgodovinarskim "novorekom", je polna podatkov, kar je sicer kvaliteta vseh Prinčičevih del. Delo namreč temelji na arhivskem gradivu za obdobje po 2. svetovni vojni, kar govori o nedvomno velikem poznavalcu, saj je pregledal domala vse gradivo, hranjeno v osrednjem slovenskem arhivu, kar velja zlasti gradivo z gospodarskega področja. Žal ni mogel uporabljati tudi arhivskega gradiva iz beograjskega Arhiva Jugoslavije, kjer so za nacionalizirana podjetja iz Slovenije hranjeni celi dosjeji tistih, ki so bila uvrščena v t.i. podjetja zveznega pomena. Delo je opravljeno z veliko zavzetostjo in temeljitostjo in ima raven solidnega stvarnega pregleda.

Na koncu velja opozoriti še na "tehnično" pomanjkljivost, kajti vsebino je težko spremljati, ker so opombe, te pa so v mnogih primerih nadaljevanje oziroma bolj podrobno pojasnjevanje zapisanega v osnovnem besedilu, navedene na koncu vsakega poglavja. Za zgodovinopisna dela s kopico opomb, še zlasti če so te vsebinske in se v mnogih primerih vežejo neposredno na tekst, je vsekakor bolj primerna uporaba opomb pod črto. "Tehničnega" značaja pa je tudi različen naslov na naslovnici (ovitku) in v knjigi (uporabljen tudi v CIP). To je namreč že drugi primer pri isti založbi, da je naslov knjige Jožeta Prinčiča različen "zunaj" in "znotraj". Ob tem le na rob: naslov na naslovnici (Nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije 1945-1963) sicer točno opredeljuje vsebino (razen da ni v tem zajeto ozemlje, priključeno k Sloveniji leta 1947 oz. 1954), vendar je v njem pleonazem. Vprašanje je, ali je potrebno posebej poudariti, da gre za ozemlje LR Slovenije, če je Ljudska republika Slovenija v navedenem obdobju že sama po sebi ozemeljsko opredeljena.

Zdenko Čepič

A l e š G a b r i č: *Socialistična kulturna revolucija. Slovenska kulturna politika 1953 - 1962.* Cankarjeva založba, Ljubljana 1995, 370 strani.

Zanimanje za novejšo slovensko zgodovino se je kot posledica dinamičnih političnih procesov v zadnjem desetletju močno povečalo, saj so se začele načenjati

mnoge prej nezaželene in celo tabuirane teme. Eno od zijočih vrzeli v poznavanju naše povojne zgodovine je zapolnilo prav delo Aleša Gabriča, ki izčrpno analizira slovensko kulturno politiko v času "socialistične demokracije" od 1953 do začetka šestdesetih let. Za tisk prirejena doktorska disertacija je nadaljevanje Gabričevega prvega knjižnega dela Slovenska agitpropovska kulturna politika 1945 - 1952, ki je izšlo pred štirimi leti. Avtor je za časovni mejnik izbral leto 1952/53, ko je bil po šestem kongresu KPJ/ZKJ ukinjen agitprop in sprejet nov ustavni zakon, ki je tudi na področje kulture vnesel nekaj samoupravnih novosti. Zaključek obravnavanega obdobja pa je postavil v čas zaostrovanja mednacionalnih odnosov in z njim povezane ideološke sprostitve oziroma natančneje v leto 1962, ko je bil sprejet kompromisni osnutek ustave. Obravnavano desetletje je zaznamovala vrsta novosti, ki so pomenile nadaljevanje odstopanja od sovjetskega (stalinističnega) modela in iskanja lastne, jugoslovanske različice socializma. Partijski pragmatiki Kraigherjevega in Kavčičevega kova so zato dopustili oblikovanje še nekaj let prej nepojmljive 'opozicije' iz kulturniških vrst, saj je ta v politiko posredno vnesla marsikatero svežo idejo, pri čemer pa ni smela ogroziti partijskega monopola. Mlajša generacija kritične inteligence, ki se je zbirala okrog novih literarnih revij, je obenem uveljavila tudi vrsto novih smeri v znanosti in umetnosti; te niso bile vedno v skladu z vladajočo ideologijo, zato je bila kultura pogosto podvržena grobim vmešavanjem Partije. In prav oris odnosa med oblastjo in kulturo je bil osrednji namen pričujočega Gabričevega dela.

Knjiga je smiselno razdeljena na štiri tematske sklope, ki so posrečena kombinacija problemskega in kronološkega pristopa, poleg tega pa vsebuje še predgovor, uvod, seznam virov in literature ter imensko kazalo. V obsežnem prvem poglavju je prikazan "partijski kulturni interregnum" v letih od 1952 do 1955, torej čas od ukinitve agitpropa do ustanovitve ideoloških komisij in vzpostavitve sistema družbenega upravljanja v kulturi. Ideološki nadzor nad kulturniško sfero je po odpravi agitpropa popustil, zato je vladajoča ZK skušala poiskati bolj neprisiljen, pa vendar učinkovit sistem nadziranja kritične inteligence, ki je vedno glasneje nasprotovala partijskemu monopolu in tako postopoma prevzemala vlogo opozicije. Pri predsedstvu SZDLS sta bili zato ustanovljeni komisiji za ideološko vzgojno delo in za tisk, zatem pa še ideološka komisija CK ZKS, nadzor nad kulturnimi ustanovami pa si je oblast zagotovila tudi prek upravnih odborov oziroma sistema družbenega upravljanja. Partijski ideologi pod vodstvom Borisa Zihlerla so odločno zavračali kakršnakoli odstopanja od socialističnega realizma in marksizma, pa najsi je bil to eksistencializem, pozitivizem, abstraktno slikarstvo ali jazz.

Naslednje poglavje se začinja s prvo odjugo v odnosu oblasti do kulture, ki je nastopila sredi petdesetih let. Takrat so se v vodstvu slovenske Partije začeli uveljavljati novi pogledi političnih pragmatikov, ki so menili, da moderni umetniški tokovi ne ogrožajo partijskega monopola. Poleg tega so bili strpnejši tudi do kritike iz vrst inteligence, vendar so te pogosto prestopile sproti določane

tolerančne meje, zato so se v drugi polovici petdestih let začele vrstiti kulturnopolitične afere.

Tema tretjega poglavja je obračun s humanistiko in družboslovjem v letih 1958-1959. Partija si je že od vsega začetka prizadevala oblikovati tehnično inteligenco iz delavskih vrst kot protitež klasični inteligenci, kar je bila tudi sicer značilnost socialističnih držav. Še bolj se je odnos do humanistike in družboslovja zaostрил v času priprave reforme visokega šolstva leta 1958. Njenim izhodiščem so najglasneje nasprotovali na Filozofski fakulteti, zato se je partijska elita odločila obračunati s kritiki njenih stališč. Gabrič ugotavlja, da so bili v tem času vsi posegi oblasti na področje kulture bolj ali manj povezani prav s Filozofsko fakulteto (ukinitvev Revije 57, afera Slodnjak, ustanovitev inštitutov za sociologijo in zgodovino delavskega gibanja). Reforma je Univerzo močno prizadela, vendar ne za dolgo, saj so že v naslednjem desetletju tudi politiki kritizirali in zatem odpravili mnoge zgrešene ukrepe visokošolske reforme.

Zadnje poglavje je namenjeno mednarodnim odnosom na prehodu iz petdesetih v šestdeseta leta. V prvih povojnih letih je bilo nacionalno vprašanje potisnjeno v ozadje, saj je v partijskih vrhovih prevladovalo mnenje, da je bilo to vprašanje dokončno rešeno z revolucijo. Vodstvo slovenske partije je odločneje stopilo v bran nacionalnih interesov šele po sedmem kongresu ZKJ leta 1958, ko je začelo podpirati slovenske kulturnike, ki so vse pogosteje nastopali proti integralističnim težnjam po stapljanju v enotno jugoslovansko, socialistično kulturo in zahtevali uveljavitev legitimnih nacionalnih pravic. Vrhunec nasprotovanj med dvema konceptoma nadaljnega razvoja Jugoslavije je pomenila polemika Pirjevec - Čosić, v katero so bili, kot dokazuje Gabrič, vpleteni najvišji politični krogi v Ljubljani in Beogradu. Kljub navideznemu porazu v konfrontaciji s centrom, je slovenskemu političnemu vrhu vendarle uspelo zavreti poskuse centralistov in uveljaviti določene nacionalne interese.

Spisek uporabljenih virov in literature ob koncu knjige dokazuje, da je avtor delo zasnoval predvsem na arhivskem gradivu, kar je ob pomanjkanju strokovne literature in zanesljivih spominskih virov tudi razumljivo. Izbira virov kaže na Gabričevo pionirsko delo v arhivih, ki bo zgodovinarjem povojnega obdobja v marsičem olajšalo nadaljnja raziskovanja. Obilico podatkov mu je uspelo strniti v logično in kontinuirano pripoved, ki jo odlikujeta tudi berljivost in z imenskim kazalom podkrepljena preglednost. Gabričevo delo je nedvomno pomemben prispevek k razumevanju naše preteklosti, obenem pa predstavlja tudi temelj za nadaljnje poglobljanje in širjenje tematike. Knjiga je sodeč po odzivih javnosti prava uspešnica in bo morda kljub svoji ideološko neobremenjeni zasnovi (ali pa prav zato) spodbudila katerega od še živečih akterjev celo k pisanju spominov oziroma k razkritju svojega subjektivnega videnja tedanjih dogodkov.

Mateja Režek